

KRIISIDE JA TÖÖPUUDUSE PROBLEEMI DEMAGOOGILISEST KÄSITLUSEST EESTI KODANLIKE MAJANDUSTEADLASTE TEOORIADES

V. Krinal

Vaadeldes kriitiliselt kodanliku Eesti majandusteadlaste vaadeid ja nende praktilist tegevust, eriti 1929.—1932. aasta majanduskriisi perioodil, ilmneb, et nad kas maskeeritult või avalikult kaitsevad kapitalistlikku tootmissüsteemi. Nõukogude Eesti majandusteadlaste ülesandeks on uurida kodanliku Eesti majandusteadlaste vaadete evolutsiooni, paljastada nende ilusõnalise vormi taha peidetud klassisisu ja näidata nende rahvavaenulikkude olemust. Nendest ülesannetest on lähtunud dissertatsioonis, mille üks osa esitatakse alljärgnevalt.

Kriisi ja tööpuuduse küsimused kerkisid eriti teravalt kodanlike majandusteadlaste ette seoses 1929. a. alanud ülemaailmse majanduskriisiga. Nimetatud majanduskriisi tagajärgedest kirjutas Inglise panga president Montague Norman oma kirjas Prantsuse panga presidendile M. Moret'le: «Kui kapitalistliku majandussüsteemi päästmiseks ei võeta appi kõige drastilisemaid abinõusid, siis hävineb kapitalistlik süsteem kogu tsiviliseeritud maailmas juba aasta kestel.»¹ Samuti märgiti Rahvaste Liidu väljandes, et kriisid peitub väga suur oht «ühiskondlikule rahule ja olemasolevale poliitilisele korrale».²

Kodanlus mõistis seega, millised ohud peitusid kriisinähtustes kodanlikule korrale. Seepärast püüdis ta kasutusele võtta mitmesuguseid abinõusid majanduskriisi mõjude pehmendamiseks (Inglismaa loobus kullastandardist, tõsteti kaitsetolli, laiendati hädaabitöid jne.). Väga oluline osa oli ka kodanlikel majandusteadlastel, kelle ülesandeks oli maskeerida kriisi ja tööpuuduse tõelisi põhjusi ja otsida demagoogiliselt teid nende küsimuste lahendamiseks. Millist osa töölisklassi-vastases võitluses etendasid eesti kodanlikud majandusteadlased kriisi ja tööpuuduse küsimuste käsitlemisel, seda vaatleme järgnevas.

¹ Vt. Kapitalismi tupik. «Päevalet» nr. 273, 7. okt. 1931.

² Vt. Towards a better economic world. League of Nations, Geneva 1939, lk. 53.

1. Kriisi ja tööpuuduse «põhjused» Eesti kodanlike majandusteadlaste vaadetes

Majanduskriiside peapõhjuseks on kapitalismi põhivastuolu, vastuolu tootmise ühiskondliku iseloomu ja erakapitalistliku omastamise vahel. Kapitalismi põhivastuolu väljenduseks on vastuolu maksimaalse kapitalistliku kasumi saamiseks arvestatud kapitalismi tootmisvõimaluste hiiglasuure kasvu ja töörahvahulkade ostujõulise nõudmise suhtelise vähenemise vahel. Konkurentsivõitlus sunnib kapitaliste tõstma oma ettevõtete tootmisvõimalusi viimse piirini. Kuid turg, tööliste ja talupoegade miljoniliste hulkade ostuvõime jääb madalale tasemele. Tagajärjeks on ületootmise kriis. Ületootmine kriisi perioodil ei ole seega absoluutne, vaid suhteline, sest kaupade ülejääk esineb ainult võrreldes maksejõulise nõudmisega. Samal ajal, kui ühel poolusel esineb kaupade «küllus», esineb tööliste poolel tööjõu «küllus».

Järelikult peitub majanduskriiside põhjus kapitalistlikus tootmises endas ja on kõrvaldatav kapitalistliku tootmissüsteemi likvideerimisega. Seda marksistlikku, ainsat teaduslikku analüüsi kriiside kohta asusid ründama kodanlikud majandusteadlased.

Vaatleme kõigepealt, milles eesti kodanluse esindajad majandusteaduse alal nägid kriisi põhjusi.

Mis puutub «ametlikku» arvamusse, siis seal püüti otsesest vastusest kõrvale hiilida. «Eesti entsüklopeedias» märgitakse, et mitmesugused kriiside teooriad olevat osutunud ühekülgeteks ning «moodsas majandusteaduses», s. t. kodanlikus majandusteaduses, on nad asendatud konjunktuuriteooriaga.³ Viimase puhul aga kirjutab E. Poom: «Konjunktuuriliikumise põhjused on senini alles teaduslikult rahuldavalt selgitamata.»⁴ Toodud väitele tuginedes toob E. Poom esile mitmesuguseid «teooriaid», ühelegi hinnangut andmata. Selline «objektiivsus» on omane kodanlikule majandusteadusele. Kapitalistide taskuhuvidest lähtuvail teadlastel pole võimalik uurida majanduslikke nähtusi teaduslikelt alustelt ning masside petmiseks esitatakse siis igasugust demagoogiat.

Kriisi põhjuste suhtes puudus kodanlusel ühtne arvamus, ka eesti kodanlikud majandusteadlased esitasid väga erinevaid seisukohti. Ühe naiivsema väitega kriiside kohta tuli välja H. Nieländer, kes kirjutas:

«Majanduslikud kriisid ei ole sugugi ainult uuema aja nähe. Kriise on olnud alati, külluse ja heaolu ajad on vaheldunud nälja ja viletsusega. Madala arengu aegadel olid majanduse kriisid veelgi vapustavamad, kuna inimesed siis rohkem rippusid ära looduse ürgjõududest. Keskajal valitsesid hirmsad näljahädad, mis olid esile kutsutud ikaldustest.»⁵

³ Vt. Eesti entsüklopeedia IV, Tartu 1934, veerg 1166.

⁴ Sealsamas, veerg 999.

⁵ H. Nieländer, Majanduse algmõisted, Tallinn 1931, lk. 74.

Arusaamatuks jääb siin vaid see, kas on tegemist äärmise naiivusega või loodab autor veel XX sajandil kultuuriliselt küllalt arenenud maal leida inimesi, kes ei eralda majanduskriise keskajal esinenud näljaaegadest. Erinevus on siin märgatav kõige pealiskaudsemalgi vaatlemisel: keskajal ja varem nälgisid inimesed sellepärast, et ei jätkunud toiduaineid, kapitalismi tingimustes aga seetõttu, et neid on liiga palju ega ole neid võimalik realiseerida. 1929.—1932. a. majanduskriisi ajal, kui miljonid töölised kannatasid alatoitluse all, põletati Ameerika mandril vilja, kartuleid ja teisi toiduaineid. Seda tehti selleks, et hoida kõrgel hindu, kindlustada monopoolselt kõrgeid kasumeid. Midagi sellist ei olnud kapitalismi-eelsel ajal esinenud näljaperioodide puhul. Neid erinevusi arvestades võib esimeseks majanduskriisiks lugeda 1825. a. puhkenud kriisi. Seega on majanduskriis ainult kapitalistlikule tootmisviisile omane nähtus ning kriiside tembeldamine kõigile formatsioonidele omaseks nähtuseks on püüe puhtaks pesta kapitalismi vastuolusid.

Samalaadilisi avaldusi esines veel teisigi. Nii näiteks avaldas «Päevaleht» 9. märtsil 1930. a. artikli, milles kriisi ja tööpuuduse põhjusena tuuakse esile Esimese maailmasõja tagajärjed. Samuti nagu suurtööstuse allakäiku püüti põhjendada sõjast saadud haavade, püüti ka kriisiraskuste tekkepõhjused ajada juba 12 aastat tagasi lõppenud sõjale. Sellise demagoogia eesmärgiks oli kapitalistliku korra kaitsmine, kodanliku Eesti majanduse sisemiste vastuolude kinnimätsimine.

Kriiside ja tööpuuduse põhjuste otsimisel kasutasid kapitalistlikud apoloogeid ära kõik vulgaarse poliitilise ökonoomia tagavarad. Oma eelkäijate eeskujul esitasid eesti kodanluse teoreetikud A. Horm ja N. Kõstner teooriakese, et majanduselus esinevate «konjunktuuriliste nähtuste» põhjuseks olevat kliimatilised muutused.⁶ A. Horm refereerib seejuures küll teiste vaateid, kuid kuna ta ei anna neile mingit vastulööki, tuleb järeldada, et ta ühineb nende seisukohtadega. N. Kõstner väljendab aga otseselt, et üheks majanduskriisi tähtsamaks põhjuseks Eestis olevat olnud 1928. a. halb viljasaak.⁷

Muidugi, on õige, et kapitalistlik tootmine areneb tsükliliselt, kuid ei saa nõustuda sellega, nagu oleks see tsüklilisus tingitud kliimast ja nagu oleks kriisi põhjuseks vaid kliima muutus. Autorid, kes asetavad kapitalistliku tootmise sõltuvusse kliimast, ajavad segi tööstuse ja põllumajanduse osatähtsuse kaasajal. Imperialismi ja sotsialismi perioodil määrab tööstus kogu rahvamajanduse taseme, sealhulgas ka põllumajanduse taseme, mitte aga vastupidi. Rääkida kliima mõjust kapitalistliku tootmise tsükli-

⁶ Vt. A. Horm, Kavamajanduse probleemistikust. «Akadeemia» nr. 2 (6), 1938, lk. 105.

⁷ Vt. «Uus Eesti» pank ja meie majanduslik kriis. «Päevaleht» nr. 48, 18. veebr. 1930.

lisele arengule tähendab jällegi kriiside segiajamist keskajal esinenud näljaaegadega, millal tõesti kliimaatilised muutused omasid otsustavat tähtsust ja millal esines puudus toiduainetest.

N. Köstneri väide, et majanduskriisi põhjuseks olevat 1928. a. halb viljasaak, ei ole rajatud faktilise materjali analüüsile. Kuigi 1928. a. oli kodanlikus Eestis halvem teraviljasaak, ei olnud see Eestit haaranud majanduskriisi põhjuseks. Kõigepealt oli 1929. a. alanud majanduskriis ülemaailmne ega saanud sugugi alguse kodanlikust Eestist, Eesti majandus moodustas vaid kübemekese imperialistliku majanduse süsteemist ning allus kõigile kapitalistliku maailma konjunkturi muutustele. Mis puutub aga Eestisse, siis oli siin võimalus igal ajal teravilja sisse vedada. Et seda ka tehti, näitab teravilja tarbimise hulk. Kui 1929/30. a. oli teravilja tarbimine kodanlikus Eestis 6 481 264 tsentnerit (kvintaali), siis 1930/31. a. oli see 6 810 041 tsentnerit (sellest toiduteravilja vastavalt 2 944 082 ja 3 038 045 tsentnerit) ja alles 1931/32. a. langes teravilja tarbimine 5 444 940 tsentnerile (toiduteravilja tarbimine 2 407 373)⁸. Teravilja tarbimise langemine ei olnud nüüd aga tingitud mitte vilja puudusest, sest 1931. a. teraviljasaak suurenes, vaid elanikkonna ostujõu langusest kriisiperioodil. Teravilja sissevedu kriisiperioodil pidurdasid ka kõrged tollid.

1928. a. halb viljasaak võis küll majanduskriisi kodanlikus Eestis raskendada, kuid ei olnud mingil juhul selle põhjuseks. Kriisi põhjus peitus kogu kapitalistlikus tootmissüsteemis.

Samuti nagu muude küsimuste puhul, nii ka kriisi ja tööpuuduse selgitamisel võeti kasutusele subjektivistlikke seisukohti.

«Põhjus, et sääraestesse raskustesse sattunud oleme, ei ole majanduslik kriis, vaid see põhjus seisab rõhkem ka mujal, see on osalt ka meie vaimlik kriis,» ütles 1930. a. Riigikogu istungil tööerakondlane A. Anderkopp. «Üheks raskuseks on see, et meil on maad võtnud poliitiline relativism, poliitiline oportunist. See relativism on söönud ennast majanduslikku ellu ja ei lase tihti leida neid majanduse alusmüüre ja põhimõtteid, millele ennast toetades võidakas majanduslikest raskustest üle saada.»⁹

A. Anderkopi järgi mitte kodanlikus Eestis väljakujunenud raske majanduslik olukord ei põhjustanud klassivõitluse teravnemist, vaid vastupidi — klassivõitlus halvendas majanduslikku olukorda. Siit tehti aga järeldus, et kui see «poliitiline oportunist», mille all mõisteti kodanlusevastast võitlust, ei segaks end majandusellu, küll siis kodanlus ise likvideeriks kõik raskused. Töölisklassile kinnitati, et võitlusega kodanluse vastu ta ainult halvendab oma majanduslikku olukorda.

Peale eeltoodute märgiti eesti kodanlike autorite poolt veel

⁸ Vt. Eesti arvudes 1920—1935, Tallinn 1937, lk. 51.

⁹ Vt. Riigikogu protokollid, III istungjärk, 1930, lk. 764 (A. Anderkopp).

kriisi põhjustena «üleproduktiooni ja alakonsumtsiooni»¹⁰, krooni kunstlikku kõrgel hoidmist¹¹, tehnika kiiret arengut¹² jne.

Mingil juhul ei nõustunud marksistliku seisukohaga majanduskriiside põhjuste suhtes. Näiteks Tartu ülikooli üliõpilane V. Paul oma diplomitöös ei ole nõus K. Marxi väitega, et kriisi puhkemise vahetuks põhjuseks on põhikapitali uuendamine. Ta kirjutab, et « see Marxi mõte on täiesti puudulik perioodiliste ökonoomiliste kriiside selgitamiseks .»¹³ Õigemaks peab diplomand Tugan-Baranovski seisukohta, kelle arvates kriisi põhjus peitub tootmise eaproportsionaalses jaotamises, öieti laenukapitali liikumises. Kapitalide ja tootmise õige paigutamise puhul ei esineks ka kriise. Järelikult veeretatakse jällegi kriiside põhjus kapitalismi põhivastuolult inimestele endile. Tuleb ainult leida tootmise õige proportsioon.

Mõnevõrra teisiti läheneb kriisi küsimusele majandusteadlane E. Poom. Ameerika Ühendriikide statistika põhjal näitab ta, et ületootmine kapitalistlikus ühiskonnas on suhteline. Tema arvates aga ületootmisest « selle sõna tõelises mõttes (s. o. kus tõesti oleks hüviseid enam kui neid jäksataks tarvitada ka siis, kui nad oleksid käes hinnata) võiks juttu olla ainult siis, kui kõigi inimeste hädatarbed oleksid täiesti rahuldatud; selline olukord on praegu mõeldav ainult mingisugusel unistusmaal».¹⁴

Kuigi E. Poom õigesti kirjeldab ületootmist, teeb ta siiski oma klassihuve teeniva järelduse, näidates, et majanduskriisid on paratamatud nähtused. Poomi arvates on kriise võimalik likvideerida alles siis, kui on rahuldatud «kõigi inimeste kõik tarbed». Sotsialistlikus ühiskonnas seda veel ei suudeta ja nii lootis Poom kõigutada inimeste usku sotsialistlikku ühiskonda. Autor jätab aga arvestamata asjaolu, et kuigi sotsialistlikus ühiskonnas ei suudeta veel kõiki vajadusi rahuldada, toimub seal tootmine kogu ühiskonna huvides. Seetõttu ei esine sotsialistlikus ühiskonnas ka suhtelist ületootmist, sest koos tootmise laienemisega tõuseb ka elanikkonna ostujõud, pidevalt tõuseb töötajate reaalpalk.

Samuti nagu kriiside kohta, nii esines ka tööpuuduse põhjuste kohta väga erinevaid seisukohti. Eriti küünilisi avaldusi töötute ja tööpuuduse suhtes tegid suurkodanluse esindajad. Nii näiteks väljendas omaaegne teedeminister A. Jürman (hiljem Jürima), et töötute puhul on tegemist ainult laiskusega.¹⁵ Ajalehes «Päevaleht» kirjutati aga, et «harilikult võib märkida, et paljud tööpuu-

¹⁰ Vt. Riigikogu protokollid, VI istungjärg, 1931, lk. 169 (O. Suursõõt).

¹¹ Vt. Riigikogu protokollid, II istungjärg, 1932, lk. 169 (A. Laur).

¹² Vt. Töötaolu. «Päevaleht» nr. 240, 4. sept. 1931; N. Kõstner, Kriis ja Eesti majanduspoliitika nõiaring. «Päevaleht» nr. 263, 28. juulil 1930.

¹³ V. Paul, Tugan-Baranovski kriisi teooria võrreldes Karl Marxi õpetusega. Diplomitöö, 1937, lk. 3 (TRÜ Pearaamatukogu).

¹⁴ E. Poom, Moodne töötehnika ja majanduskriis, Tartu 1932, lk. 101.

¹⁵ Vt. Riigikogu protokollid, III istungjärg, 1930, lk. 566 (M. Martna).

duse all kannatajaist osutuvad saamatuiks ja kehaliste defektidega isikuteks »¹⁶

Äärmiselt küüniliste avaldustega — töötud kannatavat vaimsete või füüsiliste defektide all ja seega olevat neil töö mitteleidmine tingitud juba nende isiklikest omadustest — tahtsid kodanluse esindajad väita, et töötud polegi enamikus töövõimelised. Need seisukohad on vastuolus tegelikkusega. Ei pea paika väide, nagu oleks 80 000-st töötust 1932. a. enamik olnud füüsiliste ja vaimsete defektidega või lihtsalt laisad. Seisid ju iga päev tööbörside uste taga sajad terved tööd soovivad isikud.

Suureks puhuti kodanluse poolt ka elanike maalt linna siirdumise fakt, mis on iseloomulik mitte ainult imperialismi perioodile, vaid ka sotsialistlikule ühiskonnale. Elava töö osa vähenemine põllumajanduses, samuti tööstuses ei ole tingitud mitte majanduslikust formatsioonist, vaid tehnika arengust. See on ajaloo arengu käik, progressi käik. Maal järjest enam tarvitusele võetavad masinad tõrjuvad põllumajandusest välja osa tööjõudu. Seevastu tekib aga uusi tööstusharusid, laieneb tarvidus vanade tööstusharude toodangu järele. Ka põllumajandus nõuab järjest uusi masinaid ning aitab nii kaasa masinatööstuse arenemisele. Seega tööjõu nõudmise vähenemine põllumajanduses ei tähenda, et osa inimesi peaks jääma tööta. See tähendab vaid inimeste ümberpaigutamist uutele või vanadele, kuid teistele tootmisaladele. Kapitalismi tingimustes aga, kus ei arvestata inimese heaolu ning kus tootmise laienemist püütakse saavutada töö intensiivsuse kasvu ning masinate suurema kasutamise abil, suurendab loomulikult tööliste maalt linna siirdumine töötatööliste armeed. See omakorda vähendab küll tööliklassi ostujõudu, kuid pole kriisi ja tööpuuduse algpõhjuseks, nagu seda eesti kodanluse esindajad püüdsid näidata.¹⁷

Eelnevast selgub, et nii puhtkodanlikud majandusteadlased kui ka nende huvide truud kaitsjad sotsid püüdsid kriisi põhjustena näidata juhuslikke nähtusi. Midagi uut neis vaadetes ei olnud, korralditi vaid tuntumate kodanlike autorite seisukohti, neid veidi kohandades. Kõrvalise tähtsusega pealispinnaliste nähtuste esitamine kriiside ja tööpuuduse põhjustena on omane kodanlikule apoloogia. Nii näiteks seletab imperialismi ja fašismi apologeet Sombart majanduskriisi kui juhuslikkuste kogumit. Ta kirjutab: «... perioodilised kriisid, mida silmas pidas ainult Marx, ei kujuta endast üldse mitte kapitalistliku majanduse immanentseid nähtusi, vaid ainult oma olemuselt juhusliku õitsengu perioodidest tingitud olukordade juhuslikku kokkusattumist.»¹⁸

Pidades kriise juhuslike nähtuste kokkusattumiseks, jutlustas Sombart ka kriiside põhjustena juhuslikke nähtusi, nagu krediidi-

¹⁶ Töö ja tööpuudus. «Päevaleht» nr. 71, 13. märtsil 1930.

¹⁷ Vt. Riigikogu protokollid, V istungjärk, 1930, lk. 1618 (A. Oinas).

¹⁸ W. Sombart, Sozialismus und soziale Bewegung, Jena 1905, lk. 89.

suhted, rahvamajanduse suur sõltuvus saagist, ettevõtlikkuse suur vabadus jne.

Selline pealispinnaliste nähtuste esilekergitamine kriisi põhjustena oli omane ka teistele kodanlikele autoritele (J. Keynes ja tema koolkond).

2. Kodanlik demagoogia majanduslike raskuste «ületamisest»

Kapitalismi apoloogia oleks poolik, kui kriisi põhjuste «analüüsimisele» ei lisanduks lahenduste otsimine. Kodanliku Eesti kapitalistide huve teenivad majandusteadlased lähtusid kriisist väljapääsu otsimisel teatud konkreetse kodanluse grupi majanduslikest huvidest. Ühiseks neile kõigile oli kapitalismi kaitsmine, eraomandi säilitamise nõue.

Seoses 1929. a. alanud majanduskriisi süvenemisega püüdsid kodanlikud majandusteadlased seda seletada ebakindla majanduspoliitikaga ning otsisid demagoogilisi retsepte majanduspoliitika muutmiseks. Sama teed läksid ka eesti kodanlikud autorid. Nii kirjutati 1932. a. augustis «Tartu näituse albumis»: «Hakkame tähele panema, et me majanduspoliitikat aetakse liiga siiru-viiruliselt, kord rabatakse siia, kord sinna, seda õiget suuna poleks nagu veel leitudki.»¹⁹

Kriisiraskustest väljapääsu otsimisel majanduspoliitika muutmiseks esines põhiliselt kaks seisukohta: ühed pooldasid riigi suuremat vahelesegamist majandusellu, teised soovitasid aga veelgi suuremat vabadust eraalgatusele. Alustame esimestega.

Kriisi perioodil nõudsid kõik kodanluse grupid üldiselt riigi suuremat vahelesegamist majandusellu. Erinevad olid aga nende eesmärgid «plaanimajanduse» ärakasutamisel. Suurkodanluse esindajatest propageerisid kava- ehk plaanimajanduse ideed E. Poom²⁰, A. Joasalu²¹, K. Einbund²², J. Taklaja²³, M. Pung jt. Nende poolt propageeritud planeerimine ei sarnanenud sotsialistlikus riigis teostatava planeerimisega, vaid see lähtus kodanluse huvidest. Kõige selgemini tulevad suurkodanluse huvid esile M. Punga arutluses. Tema järgi põhjustavad kriise ja ettevõtete krahhe konkurentsivõitlus ja ettevõtete asutamise vabadus. M. Pung arvas, et kriise on võimalik kui mitte ära hoida, siis vähemalt nende mõju pehmenendada kitsenduste tegemisega uute ettevõtete rajamisele.²⁴ M. Pung ja teised tema vaateid pooldanud

¹⁹ Tartu näituse album, 1932, lk. 28.

²⁰ Vt. E. Poom, op. cit., lk. 104/105.

²¹ Vt. A. Joasalu, Riik ja eramajandus. «Uus Eesti» nr. 82, 24. märtsil 1936.

²² Vt. Riigikogu protokollid, II istungjärg, 1932, lk. 28 (K. Einbund).

²³ Vt. J. Taklaja, Minimaalpalkade küsimusest. «Päevaleht» nr. 102, 16. aprillil 1936.

²⁴ Vt. Majandusministri eelarve-kõne. «Päevaleht» nr. 86, 28. märtsil 1931.

autorid tegid ettepaneku mitte lubada asutada uusi ettevõtteid, kui sama toodangut valmistav ettevõte on juba olemas. Seda seisukohta ka arvestati ning edaspidi keelati uute ettevõtete asutamine üldse või uusi ettevõtteid võis asutada vaid Majandusministeeriumi loal.

Mida siis taotlesid sellised seisukohad ja milliseid tagajärgi tõid nad praktikas? Vastus on siin ainult üks: suurendasid töösturite kasumeid. Saavutanud riigivõimu kaasabil monopoolse seisundi turul, võis tegutsev ettevõte määrata hinnad oma toodangule enda äranägemisel. Seda soodustas veel asjaolu, et tööstussaaduste sissevedu välismaalt piirati ning tehti propagandat «rahvusliku» tööstuse saadustele. Suurkodanluse planeerimis-ettepanekute ellurakendamisest toome mõningad näited. 1938. a. jaanuaris esitati Majandusministeeriumile taotlus uue aktsiaseltsi avamiseks laki tootmiseks. Sellest kuulda saades esitasid olemasolevate lakivabrikute — Gustav Laurentsiuse Lakivabriku ja Keemiatahase, lakivabriku «Pluto», laki- ja keemiavabriku O/ü. «Uus Mars» jt. — omanikud Majandusministeeriumi tööstusosakonnale avalduse mitte lubada avada sellist uut ettevõtet. Tööstusosakonna arvamusest loeme:

«Meil on rida lakitööstusi, need suudavad sisemaa tarvidust rahuldada ja võistluse tõttu on hinnad rahuldaval tasemel. Uue lakitööstuse asutamisega saaks sisemaa piiratud turg liialt killustatud ja olemasolevad tööstused võivad läbimüügi languse tõttu raskustesse sattuda.»²⁵

Samadel motiividel keelati 1937. a. novembris ka elektritarvete aktsiaseltsi «Aglo» asutamine²⁶ ning valitsuse dekreediga 1937 a. keelati uute makaroni- ja kummitehaste asutamine. Tänu monopoolsele seisundile siseturul said olemasolevad tööstusettevõtted suuri kasumeid. Näiteks sai kummitehas «Põhjala» 1927.—1937 a., s. o. 10 aasta jooksul 72 tuhande krooniselt põhikapitalilt 339 464 krooni kasumit.²⁷

Seega M. Punga, K. Einbundi ja teiste nende mõtteosaliste seisukohad riigi vahelesegamise küsimuses «konkurentsivõitluse likvideerimiseks» tähendasid vaid olemasolevatele ettevõtetele turu kindlustamist, suuremaid kasumeid töösturitele. Kodanlusel oli nüüd võimalus valida, kellel lubada asutada uusi tööstusettevõtteid, kellel mitte. Kitsendused tööstusettevõtete rajamisel ei puudutanud niivõrd suurkodanlust kuivõrd just «väiksemaid vendi». Näiteks pooldas riigi Majanduskomitee 1939. a. M. Punga ja O. Suursöödi avaldust Tallinnasse uue vineeritööstuse asutamiseks.²⁸ Järelikult oli kodanlikus Eestis teostatud «planeerimine»

²⁵ ORKA, F 969, N. 1, T. 427, l. 125.

²⁶ Sealsamas, l. 92.

²⁷ Vt. O. Sepre, Kummimonopoli võimutsemisest kodanlikus Eestis. «Edasi» nr. 2, 3. jaan. 1956.

²⁸ Vt. ORKA, F. 3628, N. 1, T. 1, l. 34 ja 39.

igati soodne suurtööstureile. See toetas nende ettevõtteid. Sama märkis ka kodanluse apostel A. Joasalu, kes rahustas vabamajanduse pooldajaid sellega, et riigi vahelesegamine majandusellu on kaugel sotsialismist ja kommunismist. Ta kirjutab: «Kui õigus tameraigi korraldava käe tarvitamist majanduses, siis ei mõtle me sugugi eitada vaba algatuse tähtsust. See jääb endiselt mõõduandvaks kogu majanduse arengus, samuti kui püsib kapitalistlikes mais eraomanduse põhimõtte au sees.»²⁹ Jäi alles kapitalistlik eraomand ning tootmise organiseerimisel arvestati vaid kodanluse huve, tema kasumeid.

Eesti suurbodanlus läks oma majanduse «reguleerimisega» veelgi kaugemale. Nimelt nende häälekandjas «Päevaleht» 13. maist 1931. a. soovitati riikidevahelist liitu tootmise reguleerimiseks. Nimetatud artiklis märgiti, et igale riigile kirjutatakse ette reaks aastateks tööstusaladja produktsiooni suurus. Samas ajalehes jutlustas Euroopa riikide vahelisest majanduslikust liidust, veel A. Tooms. Seesama küsimus tõsteti üles ka «Rahva Sõnas» 8. jaanuaril 1937. a. Kõik see sarnanes Euroopa ühendriikide loomise loosungiga, millele juba V. I. Lenin oli andnud purustava vastulöögi. Seetõttu poleks nimetatud küsimust olnud vaja siin käsitledagi, kui mitte ka praegu, mil kriisitont jälle kummitab kapitalimaid, poleks organiseeritud üks selline liit, nn. Euroopa turg. Euroopa turg, samuti nagu kogu kodanlik majanduse «reguleerimine» on loodud kapitalistide huvides. Euroopa turg on monopolide kokkulepe ning kokkuleppele allakirjutanud kuue maa valitsused ei juhindunud rahva huvidest. Euroopa turu loomise põhjuseks oli monopolistide püüe liita imperialismi jõud sotsialismi ja koloniaal- ning sõltuvate maade rahvaste vabadusvõitlusliikumise vastaseks võitluseks, kindlustada rahvusvahelise riiklik-monopolistliku ühenduse abil kapitalismi positsiooni.³⁰ Seega on Euroopa turg kapitalistide kokkulepe tööliste veelgi julmemaks eksploateerimiseks. Ta on kapitalistide liit töölisliikumise-vastases võitluses. Sama eesmärki taotlesid ka eesti suurbodanluse esindajad Euroopa riikide vahelise majandusliku liidu propageerimisel.

Kriisi ja tööpuuduse likvideerimist riigi suurema vahelesegamisega majandusellu propageerisid ka eesti maakodanluse esindajad. Sellel eesmärgil nõudsid nad asundustegevuse laiendamist³¹ ning töötute maale saatmist.³² Nende arvestuse järgi oleks riik pidanud rajama maale veelgi juurde väikesi asundustalusid, mis ei andnud tööd ega toitu kogu perekonnale ning sundisid otsima abiteenistust. Teiselt poolt aga sidusid need väikesed talud nende

²⁹ A. Joasalu, op. cit.

³⁰ Vt. О создании «общего рынка» и Евратома. «Коммунист» № 9, 1957, lk. 89.

³¹ Vt. E. Ant, Asundustegevus töötuse vältimise abinõuna. «Agronomia» nr. 5, 1934, lk. 206.

³² Vt. «Kaja» nr. 116, 21. aug. 1934; «Postimees» nr. 294, 15. dets. 1931.

omanikke kindla paigaga, kindlustades seega suurtalunikke tööjõuga.

Veelgi avalikum suurtalunike huvide kaitsmine esines töötatöölise maale saatmise nõudes. 1932. a. soovitas Riigikogu rahaasjanduse komisjon tööpuuduse likvideerimiseks, «et töötatöölisi püütaks paigutada maale põllupidajate juurde eeldusega, et põllupidajad töölistele annaksid korteri ja söögi kuna tasu maksaks riik».³³ Ka Põllutöökoda soovitas töövõimalusi luua «sisekoloniasatsiooni teel». Ta tegi ettepaneku töötatöölise kohustuslikus korras maale saatmiseks. «Tuleb sisse seada tööpassid ja ära hoida töötute valgumist linnadesse, kuna maal tööliste puudus,» kirjutati Põllutöökoda arvamuses.³⁴

Ei saa olla enam selgemat ühe ekspluataatorliku klassi huvide väljendust majanduslikus mõttes. Nn. töötute maale saatmine ei olnud seega mõeldud mitte niivõrd kriisi lahendamiseks kui just suurtalunikele tasuta tööjõu muretsemiseks.

Ka väikekodanluse esindajad Eestis, eriti sotsid, pooldasid majanduse reguleerimist kriisi ja tööpuuduse «lahendamiseks».³⁵ Väikekodanlus lootis majandusliku reguleerimise abil saavutada endale suuremat eluõigust võitluses monopolide vastu, paremaid teid haljale oksale jõudmiseks. Mis puutub sotsidesse, siis nende teooriakased teenisid kõigepealt maskeerimise eesmäärke. Nende eesmärgiks oli masside petmine. Sotsid püüdsid tõestada, et olemasoleva korra tingimustes on võimalik likvideerida kriise ja tööpuudust. Seda taotlesid muidugi ka suurbodanluse esindajad, kuid nad pidasid seejuures silmas rohkem oma kasumit, seda, kuidas vähemate kahjumitega ise kriisist pääseda.

Kõige tähtsamaks küsimuseks on aga kapitalistliku majanduse reguleerimise ja riikidevaheliste majanduslike liitude puhul see, kas ettevõtetud abinõud aitavad likvideerida majanduskriise kapitalismi tingimustes. Kas muutuvad mingil määral tootmissuhted? Muidugi mitte. Kapitalistlike tootmissuhete alus — eraomand — jääb püsima. Töösaadused omastab endiselt tootmisvahendite omanik ning järelkult säilib täielikult erakapitalistlik omastamine. Seejuures tuleb aga märkida, et riigi suurenev sekkumine majandusellu ning riikidevahelised majanduslikud liidud suurendavad riigikapitalismi tendentse majanduses. Kuid ka see ei muuda veel kapitalismi olemust. Kodanlik riik kui kapitalistliku baasi pealiskaitse saab kaitsta ja kaitseb ainult kodanluse huve. Riigi abil saavutab suurbodanlus üha suurenevaid kasumeid. Tulud riiklikelt ettevõtetelt jaotatakse samuti suurbodanluse huvides, kuna töötavate hulkade sissetulekud aga suhteliselt vähenevad. Endise monopolistliku kapitalismi asemele astub monopolistlik riigikapi-

³³ Riigikogu IV koosseis. Täielikud protokollid, IX istungjärk, 1932, lk. 3733.

³⁴ ORKA, F 1112, N 1, T 35, l. 79.

³⁵ Vt. «Rahva Sõna» nr. 35, 5. mail 1934; «Rahva Sõna» nr. 34, 1. mail 1934 jne.

talism. Teiselt poolt tootmise kontsentreerumise ja tsentraliseerumise kasvuga monopolistliku kapitalismi tingimustes kasvab ka tootmise ühiskondlik iseloom. Järelikult majanduskriiside põhjus — kapitalistlik tootmisviis oma vastuoludega — jääb püsima ning seetõttu jääb püsima ka majanduskriiside paratamatus.³⁶

Eeltoodu aga tähendab, et eesti kodanluse vaated majanduse «reguleerimisele» ei taotlenud rahva üldist heaolu, vaid aitasid eelkõige kaasa kapitalistide kasumite kindlustamisele. Kodanluse majandusteoreetikud otsisid teid, kuidas kriisi ajal tekkinud majanduslikke raskusi veeretada töötajate õlgadele. Riigilt tahtsid toetust nii töösturid, suurtalunikud kui ka pisikaupmehed. Maksta tuli aga tööliklassil. Näiteks väidetakse Põllutöökoja juhatuses arvamuses põllumeestele makstavate preemiate kohta, et «palgaliste reaalne ostuvõime» olevat vähenenud hoopis vähem kui põllumeestel. Järeldus tehakse sellest suurpõllumeeste huvides. «Tasakaalu jaluleseadmiseks» tulevat suurendada põllumeestele makstavaid preemiaid.³⁷ «Päevalehe» rahvamajandusosakonna toimetaja Jaan Taklaja soovitas aga valitsusele, et töölistelt ja töösturilt hakataks võtma maksu «kriisi vältimiseks» reservfondide loomiseks. Nimetatud reservfondid pidid olema ette nähtud investeeringute suurendamiseks rasketel aegadel. Samas ei jätnud J. Taklaja märkimata:

«Plaanimajandusest lähevad mainitud moodused lahku seepoolest, et eraalgatusele jäetakse vabad käed, kuid tagasilöökide puhul suurendatakse jälle riiklikku initsiatiivi ja riiklikke investeeringusi.»³⁸

Riigi kaasabil loodeti leevendada ka tööpuudust. Sel eesmärgil asus riik korraldama teenistusvahekordi Riigikogu poolt 24. märtsil 1932. a. vastuvõetud seaduse alusel. Nimetatud seaduses kirjutatakse: «Tööpuuduse vastu võitlemise otstarbel antakse Vabariigi Valitsusele õigus vallandada riigi või omavalitsuse teenistusest isikuid, kelle abikaasa saab palka kindlapalgalisest teenistusest riigi- või omavalitsuse asutustes . . .»³⁹

Nagu näitab tolelaegne praktika, viidigi mainitud seadus ellu. Majandusministri ettepanekul vallandati riigivanema poolt terve rida ministriumide teenistujaid, kooliõpetajaid ja ka ülikooli õppejõude.⁴⁰ Kuid need vähesed, kes said tööle vallandatute asemele, ei vähendanud veel töötatöölise kümne tuhandetesse küündivat armeed. Samuti nagu hädaabitööd, olid ka eelkirjeldatud vallandamised vaid hädaabinõu, näilisuse loomine, nagu püüaks

³⁶ Vt. И. Кузьминов, Государственно-монополитический капитализм, Москва 1955, lk. 52 jj.

³⁷ Vt. ORKA, F 1112, N 1, T 70, l. 29.

³⁸ J. Taklaja, Majanduslik seisukord 1937. a. Eesti Kroonika 1937. a., Tartu 1938, lk. 41.

³⁹ Tööpuuduse vastu võitlemise otstarbel teenistusvahekordade korraldamise seadus. Riigi Teataja 1932, nr. 30, lk. 405.

⁴⁰ Vt. ORKA, F 969, N 1, T 123, l. 57 ja 58.

kodanlus midagi teha töötute olukorra parandamiseks. Vallandamistega saavutati küll sissetulekuid suuremale arvule perekondadele, kuid mingil määral ei tõusnud rahva heaolu, tema ostujõud. Turu laiendamiseks tarbeesemetele aitasid kodanluse poolt ette võetud abinõud vähe kaasa.

Niisiis riigi vahelesegamist, õieti suuremat riiklikku toetust vajab eesti kodanlus just kriisi ajal. See torkab silma ka tegeliku olukorra jälgimisel. 1930-ndate aastate algul esitati kodanlike autorite poolt enamik «plaanimajandust» nõudvaid seisukohti.

Pärast 1929.—1932. a. kriisi möödumist hakati aga nõudma suuremat vabadust eraalgatusele. Selline ajaline piiritus, mis oli tingitud kriisi peegeldumisest kodanluse majanduslikes vaadetes, ei tähenda, et see oleks olnud absoluutne. Ka kriisi ajal esines eraalgatusele veelgi suuremat vabadust nõudvaid seisukohti ja vastupidi, kuid jutt on sellest, millised seisukohad olid suunda andvad. Kui näiteks «Päevaleht» kriisi perioodil propageeris «plaanimajandust», siis juba 1936. a. kirjutati veebruari «Päevalehes»: «Rahvamajandus ei saa õitseda seal, kus riigivõim salvab ja häirib kodanike vaba enesetegevust.»

Üheks suuremaks organisatsiooniks, kes nõudis eraalgatuse avardamist ja lootis sel teel ületada majanduslikud raskused, oli Kaubandus-Tööstuskoda. Esinedes 1933. a. Tartu kaupmeeste ja töösturite koosolekul nõudis koja juhatause esimees J. Puhk täielikku vabakaubandust, vabadust eraalgatusele.⁴¹ Kuni kodanluse võimu lõpupäevini propageeris Kaubandus-Tööstuskoda, kes esindas peamiselt suurtööstureid, eraalgatuse tunnustamist, selle laiendamist. Koja üldkoosolekul 1938. a. deklareeriti: «Jäädes truuks oma ülesseatud põhimõttele, tahab Kaubandus-Tööstuskoda endiselt taotleda eramajanduse täielikku ja väärikat tunnustamist.»⁴²

Jälgides konjunkturi muudatusi on sellised kõikumised arusaadavad. Alates 1933.—1934. a. avardusid majanduselu võimalused. Üha enam vajab Eesti tööstustoodangut ja põllumajandussaadusi sõjaks valmistuv Saksamaa. Üha enam kasumeid andis põlevkivitööstus, põllumajandussaadused leidsid turge. Sellises olukorras hakkas suurbodanlus nõudma suuremat tegevusvabadust. Nõuti tollimüüride kaotamist või siis tollide alandamist. Tollide alandamist ja sisseveo suurendamist nõudis suurbodanlus eeldusel, et imperialistlikud suurriigid vajaksid ettevalmistumisel Eesti tööstus- ja põllumajandussaadusi ning olid huvitatud sinse majanduselu normaalsest kulgemisest. Muidugi olid selliste nõudmiste puhul mängus ka väliskapitali huvid.

Eesti kodanlike majandusteadlaste osa kriisi «põhjuste» ja selle «lahenduse» otsimisel ei piirdunud ainult riigi kui majandusliku

⁴¹ Vt. Kunas laheneb kriis? «Postimees» nr. 44, 22. veebruaril 1933.

⁴² Majandusliku elu korrastamine õigluse printsiibil. «Esmaspäev» nr. 1, 8. jaanuaril 1938.

teguri osa suurendamise või vähendamise nõudmisega. Esitati mitmeid seisukohti, millede autorid lootsid kriise ja üldse kapitalismi vastuolusid likvideerida rahasüsteemi ümberkorraldamisega. Levinenumad neist olid Ed. Tennmanni «teooria» ja nn. kaduraha pooldajate seisukohad.

3. Usumees majandusteadlasena

Eduard Tennmann oli Tartu ülikooli usuteaduskonná professor, kuid omas ka majandusalast keskharidust. Eriti agaralt hakkas ta majandusküsimusi käsitlema 1929.—1932. a. kriisi ja sellele järgnenud depressiooni perioodil. Ta esines mitmesugustel koosolekutel, kirjutas artikleid ja raamatuid, kus propageeris oma «uut süsteemi». Tema majandusteaduslikest teostest tuleks siinkohal nimetada «Usk ja majandus» ning «Rahavõimu saladused»

E. Tennmann sai aru, et ei ole võimalik mööda minna kapitalistliku ühiskonna majanduslikest raskustest. Ta isegi tunnistas, et esineb «süsteemi kriis». Küsimus kerkib aga sellest, mida prof. Tennmann peab selle «süsteemi kriisi» põhjuseks. Tennmanni arvates oli «süsteemi kriisi» põhjuseks kehtiv rahasüsteem, mis «ei täida oma ülesannet». ⁴³ Kogu viga peituvat selles, et meie raha on seotud võõra kullaga, sest endal kulda ei ole. Käibel olevale rahale tuli Tennmanni arvates leida uus alus. Tennmanni sellised järeldused tulenevad raha olemuse mittemõistmisest. Tennmannile oli raha ainult «väärtuste hinnaline väljendis arvudega» ja seda ainult «teatud väärtuse ühikutes». ⁴⁴ Kuid millistes siis? Mispärast raha on väärtuste väljenduseks ja lõpuks, mis on siis väärtus? Neile küsimustele Tennmann ei vasta või ajab demagoogiat. Tennmann läheb mööda sellest, et kaubad kui väärtused on eelkõige inimtöö kehastused, asjastatud inimtöö hulgad. Ainult see teeb nad väärtusteks, et neile on kulutatud teatud hulk tööd, mis peale väärtuse annab kaupadele ka tarbimisväärtuse. Kuid Tennmann, rääkides väärtusest, mõistab seda kui tarbimisväärtust.

«Väärtuse ainuke alus on tarvidus,» kirjutas ta. «Väärtuse hinnang on ikka isiklik, liikuv. Leiva väärtus on enne söömist suurem kui peale söömist.» ⁴⁵

Pidades väärtust subjektiivseks hinnanguks lülitab Tennmann siit välja igasugused objektiivsed mõisted ning korrutab vulgaarse poliitilise ökonoomia seisukohti väärtuse suurusest olenevalt inimeste vajadusest. Kaubaühiku väärtus on siiski objektiivne suurus ja ta sõltub ühiskonna tootlike jõudude tasemest. Olenemata sellest, kas inimesel on kõht täis või tühi, jääb ühe leiva väärtuseks

⁴³ Vt. Otsitakse retsepte majanduskriisi lahendamisele. «Päevaleht» nr. 305, 8. novembril 1931.

⁴⁴ Vt. E. Tennmann, Rahavõimu saladused, Tartu 1931, lk. 19.

⁴⁵ Sealsamas, lk. 17.

ikka see hulk ühiskondlikult vajalikku tööd, mis kulub tema tootmiseks. Seoses pakkumise ja nõudmise vahekorraga võib muutada küll leiva hind (kapitalistlikus ühiskonnas; sotsialistlikus ühiskonnas kolhoositurul), kuid tema väärtus seetõttu ei muutu. Väärtuse ebaõige mõistmine viis Tennmanni ka raha olemuse mittemõistmisele. Raha, kuld saab ainult seetõttu teiste kaupade väärtuse mõõtjaks, et tema tootmiseks on kulutatud abstraktset inimtööd. Järelikult mitte raha ei tee kaupu võrdseks, vaid kõik kaubad, kõik asjastatud inimtöö hulgad on iseenesest ühismõõtsed ning võivad oma väärtusi mõõta spetsiifilises kaubas — kullas. Ainult seetõttu, et kõik kaubad mõõdavad oma väärtust kullas, kujunebki see kaup väärtusmõõduks ehk rahaks. Tennmannile on aga raha «liikuvate väärtuste hinnangu väljendus arvudega» ja sellest lähtudes teeb ta oma demagoogilised järeldused. Et kodanliku professori arvates «o s t u j õ u e t u s» pole muud kui r a h a - p u u d u s» ja «r a h a p u u d u s e» õige alus on «k u l l a - p u u d u s», siis rahamärkide sidumine kulla-alusega ainult kitsendavat ostujõudu.⁴⁶

«Ostetakse vähem kaupmehelt. Kaupmees ostab vähem suurkaupmehelt, suurkaupmees vabrikust, vabrikutöö väheneb, töölisi vallandatakse. Ostjate arv ja rahahulk langeb jälle. Ring tõmbub koomale. Häda kasvab.»⁴⁷ Ja nii saabuvatki kriis.

Kuid mida siis teha? Ka sellele küsimusele vastab E. Tennmann. Ta soovib raha aluseks võtta mitte kulda, vaid hoopis loodusjõude, kinnisvarade väärtusi ja isiklikku krediiti.⁴⁸ Sellega saavutatavat seda, et raha ei ole enam kaup, vaid ainult väärtuse mõõt, samuti nagu meeter on pikkuse ja kilogramm tungi mõõt. Tennmann arvestab järgmiselt: Eestis olevat jõuühikuid 3,291 miljonit.

Autor arvestab iga ühiku väärtuseks kümme krooni ja saab seega:

loodusjõud	33 000 miljonit krooni
kinnisvarad	10 000 " "
isiklik krediit	10 000 " " ;
Kokku:	53 000 miljonit krooni. ⁴⁹

Nii saab Tennmann väärtuse kogusummaks Eestis 53 miljonit krooni, mida ta arvestab raha alusena ning soovib võtta krediidina riigi eelarve koostamisel. Tennmann soovib riigil välja anda eelnimetatud summa ulatuses pangatšekke. Tema arvates olevat sel teel võimalik saavutada riigi sõltumatust, sest riik ei toetuvat siis enam «võõrale finantskapitalile», vaid «asutab ise oma finantskapitali».⁵⁰

On õige, et kui riik vabaneb väliskapitali mõju alt, muutub ta

⁴⁶ Vt. E. T e n n m a n n, op. cit., lk. 17.

⁴⁷ Sealsamas, lk. 14.

⁴⁸ Vt. sealsamas, lk. 32 ja 34.

⁴⁹ Vt. sealsamas, lk. 32.

⁵⁰ Vt. sealsamas, lk. 34.

sõltumatuks. Kuid Tennmanni poolt soovitatud meetodid selleks siiski kaasa ei aita. Kogu Tennmanni arutluste ebateaduslikkus seisab jällegi väärtuse mittemõistmises. Nii peab ta «riiklikuks krediidiks» riigis esinevaid «jõuühikuid», mis teiste sõnadega tähendab looduslikke ressursse. Kuid neist looduslikest ressurrssidest oli kodanlikul ajal kasutusele võetud alles väike osa. Kasutamata seisvad looduslikud ressursid ei oma aga veel väärtust, enne nende kasutusele võtmist tuli teha tööd. Töö nende kättesaamiseks loob alles neile väärtuse. Seega soovitas prof. Tennmann raha ehk «pangatšekkide» aluseks võtta väärtusetä asju. Muidugi osa neist «jõuühikuist» oli rakendatud inimese teenistusse, nad omasid väärtust, samuti omasid väärtust kinnisvarad ja isiklik krediit, kuid nende väärtus oli hoopis väiksem kui 53 000 milj. krooni. Et paber raha saab olla ainult väärtuse esindajaks, ise aga väärtust ei oma, siis lõppkokkuvõttes soovitas Tennmann kodanlusele minna inflatsioonipoliitikale: anda välja rohkem raha, kui oli väärtusi selle tagamiseks. See omakorda oleks tähendanud töölisklassi reaalpalga langust ja kodanluse kasumite suurendamist. Vastuolu suurenemine töö ja kapitali vahel ei likvideeri aga kriisinähtusi, vaid süvendab neid veelgi. Tennmanni «teooria» oli välja mõeldud vaid klassivastuolude maskeerimiseks, kodanluse kaitseks. Kõik kodanlikus Eestis esinenud kapitalistlikule tootmisviisile omased pahed veeretab Tennmann krediidisüsteemile, siin esinenud «rahapuudusele».⁵¹

Tennmanni ekslikud vaated rahale kui kõigi kapitalistliku süsteemi raskuste põhjusele pole muidugi uued mõtted. Ameerika majandusteadlased otsisid juba enne I maailmasõda kriisidest väljapääsu raharingluse ja krediidi sfääris.⁵² Ka tuntud inglise apologet J. Keynes pidas kriiside põhjuseks rahapuudust. Kui Keynes'il oli rahapuuduse põhjuseks inimese liigne «kokkuhoid», siis prof. Tennmannil oli selleks «võõras finantskapital». Olenevate esitamise vormist oli mõlemate eesmärk sisuliselt üks — petta töötava rahva hulki.

Sama eesmärki teenis ka Tartus asutatud «Kodutöö-abi» ühingu poolt propageeritud «tööraha» ning nn. kaduraha teooria.

4. Töö- ja kaduraha teooria reaktsiooniline olemus

Tartus kriisiperioodil loodud «Kodutöö-abi» ühingu organiseerijad loobusid omavahelistes arveldustes raha kasutamisest. Nad kehtestasid omavahel ise maksevahendina töökrooni, millel pidi olema «Tartu linna müüritöölise kahe töötunni väärtus» (võrdus ühe krooniga).⁵³ Väljaspool ühingut teostati arveldusi sularaha

⁵¹ Vt. E. Tennmann, Usk ja majandus, Tartu 1938, lk. 148.

⁵² Vt. L. Moore, Economic Cycles. Their Law and Cause, New York 1914.

⁵³ Vt. «Kodutöö-abi» kodukord ja põhikiri, Tartu 1931.

abil. Vastavalt põhikirjale oli ühingu põhimõtteks kaotada raha kui kõige kurja juur. Töölise nn. hüvitusse kanti temal saadaolev summa ja vastavatešt, muidugi ka ühingusse kuuluvatest kauplustest võis ta saada endale vajalikke kaupu. Kuigi raha ei tahtud kasutada, toimusid kõik teised arveldused raha abil, mille aluseks pidi olema töö. Seega kehtestati juba Karl Marxi poolt dogmaatiliseks ja ebateaduslikuks tunnistatud «tööraha».⁵⁴

Kaubatootmise, eriti aga kapitalistliku kaubatootmise tingimustes ei ole võimalik raha ringlusest kõrvaldada. Ajaloolise arengu käigus on raha kujunenud üldiseks ekvivalentiks, mille abil eratöölisele antakse ühiskondlik iseloom. Nii kaua kui esinevad kaubad, peab eksisteerima ka nende ekvivalent — raha. «Töörahad» käikulaskmine käibel oleva raha kõrval ei lahenda mingil määral kapitalistliku süsteemi vastuolusid. Jääb ju püsima kaubatootmine ning mis peamine — tööjõud jääb kaubaks. «Töörahad» kehtestamine teatud ringkonnas ei vii edasi ühiskonna arengut, vaid isegi pidurdab seda, otsides kaupadele raha kõrval teist üldist ekvivalenti. «Töörahad» leiutamine ei anna seega midagi ühiskonna arengule. Sellega püütakse lihtsalt varjata esinevate vastuolude põhjusi ning seetõttu on «töörahad» teooria reaktsiooniline.

Pealegi võeti «tööraha» aluseks täiesti väärtusetu mõõt — töö. Töö kui protsess ei oma mingit väärtust, sest väärtuseline suhe on ühiskondlik suhe, inimestevaheline suhe. Tööprotsessis on inimene suhtlemises loodusega. Kui aga müüritöölise 2 töötundi loeti võrdseks ühe krooniga, siis arvestati tööprotsessi kui väärtuse loomise protsessi, s. t. arvestati tööjõu väärtust. Viimasel juhul jõuab ringkäik ikkagi tagasi kaubatootmise juurde, tööjõud loetakse kaubaks. Et igasuguse kauba, samuti ka tööjõu üldiseks väljenduseks on välja kujunenud kuld (raha), ei ole mingit vajadust hakata otsima uut ekvivalenti. Ei ole võimalik kaotada mingi majandussüsteemi ühte olulist elementi, hävitamata kogu süsteemi. Sellisel manöövri ei saa olla mingit praktilist tähtsust ning «tööraha» teooria teenis oma demagoogilise iseloomuga vaid kodanluse huve, ta oli ebateaduslik.

Lähedane «tööraha» eesmärkidele, kuid veelgi reaktsioonilisem oli Tartus ja Tallinnas levinud kaduraha teooria. Tallinnas nimetati neid «töötähtedeks», Tartus aga «kriisirahadeks». «Kaduraha» pooldajad kodanlikus Eestis võtsid täielikult omaks saksa kaupmehe Silvio Geselli vaated ning arvasid, et kriisid tekivad raha aeglase ringlemise tõttu. Raha kogunevat inimeste kätte, kes seda ei lase ringlusesse, ei pane tootmisse.⁵⁵ Selleks aitavat kaasa ka kõrge laenuprotsent. Samu mõtteid propageeris tol perioodil Inglismaal J. Keynes. A. Kaera ja L. Volmeri arvates just rahapuuduse tõttu

⁵⁴ Vt. K. Маркс, К критике политической экономии, 1949, lk. 77 jj.

⁵⁵ Vt. A. Kaera, L. Volmer, Kaduraha — võimne relv majanduskriisi frondil, Tartu 1934.

polevat normaalset olukorda majanduslikus elus. Rahapuuduse tõttu «... on takistatud ka kõige õilsamate kavatsuste teostamine, kestab kriis, hindade ja palkade langus, toodangu piiramine, mis kõik kokku omakorda mõjutab tööpuuduse ja üldise vaesustumise kasvu».

Niinimetatud töö- ja kriisirahade autorite arvates tulevat kriisi likvideerimiseks rakendada vahendeid, mis ei nõua uut kapitali investeerimist. Nad kirjutavad:

«Üheks sarnaseks võimaluseks on töötähtede väljaandmine omavalitsuse poolt, riiklike rahamärkide osaline asendamine linna maksu läbikäikudes linna poolt väljaantavate töötähtedega. Need töötähed tuleksid esitatud kava kohaselt kaduprotsendiga.» A. Kaera arvates saavutatavat sellega majanduslik elevus, mis polevat kunstlik. Kaduprotsent tähendas seda, et ühe kuu jooksul raha kaotas 1% oma väärtusest. Selle kao tõttu ei taha keegi teda enda käes pidada ja raha pidi ringlema kiiremini. Seda kiiret liikumist peetigi kaduraha võruseks.

Pealiskaudsel vaatlemisel paistab tõesti, nagu oleks «kaduraha» eesmärgiks raharinglemise kiirendamine. Vaadeldes asja sisuliselt selgub aga midagi muud. Nagu eelnevalt juba märgitud, ei seisa kriisi põhjus mitte rahapuuduses, vaid kapitalistlikus tootmises endas. Kaduraha käibelelaskmine oleks olnud ainult inflatsiooni varjatud vorm. Suurendatakse raha hulka ilma teda tagavate väärtuste suurenemiseta, s. t. käibe oleks tulnud vääristustunud raha. Töötajad oleksid saanud palka endises suurus, kuid vääristustunud rahas. Tegelikult nende reaalpalk oleks vähenenud. Kaduraha teooria oli aga veelgi reaktsioonilisem, sest see nägi ette peale vääristustumise veel «kaduprotsentide» maksmist markide ostmise näol, selleks et raha «väärtus» ei langeks. Näiteks Tartus soovitas L. Volmer lasta kadurahasid välja 100 000 krooni ulatuses, s. t. et iga kuu tuli neile marke peale osta 1000 krooni (1%) eest. Et aga kadurahadega pidi tasutama hädaabitööde ja linnavalitsusele tehtud töö eest, siis on ka selge, kelle õlgadele taheti veeretada kriisi raskused.

Kaduraha teoreetikud viitasid ka sellele, et on võimalik kaduraha ümbervahetamine pangas enne tema väärtuse langust. Sel juhul oleks aga arvestatud maha 2% summast kriisifondi heaks⁵⁶ ning kannataja oli sel juhul jällegi raha omaja. Peale selle pöördub raha sinna tagasi, kust ta välja lasti, ja teda asendab üldiselt käibel olev raha.

Seega ka kaduraha teooria eesmärgiks ei saanud olla töötajate olukorra parandamine ega kriisi likvideerimine ning selle teooria propageerimine jäi kodanluse apologetide monopoliks. Rahvahulkades ei leidnud kaduraha ega teised kodanlike apologetide kriisiteooriad kõlapinda. Nad olid vaid väikekodanlikud katsed kaitsta kapitalistlikku tootmisviisi.

⁵⁶ Vt. E. H., Kriisiraha — tuline süsi. «Vaba Sõna» nr. 13, 18. jaan. 1934.

Eelnevast võib teha järgmise kokkuvõtte.

1. Kriisi põhjustena esitasid kodanlikud autorid pealispinnalisi, tähtsusetuid ja juhuslikke nähtusi, tungimata majanduskriisi olemusse.

2. Kriisi likvideerimise õpetused olid mõeldud töötajate petmiseks, teenisid kodanluse huve. Nad olid seetõttu reaktsioonilised ja ebateaduslikud ning rahvahulkades need teooriad ei levinud.

ДЕМАГОГИЧЕСКИЕ ИЗВРАЩЕНИЯ ПРОБЛЕМЫ КРИЗИСОВ И БЕЗРАБОТИЦЫ ЭСТОНСКИМИ БУРЖУАЗНЫМИ ЭКОНОМИСТАМИ

В. Кринал

Резюме

В условиях общего кризиса капитализма, при резком обострении противоречий капиталистического общества, буржуазные экономисты считают своей главной задачей извращение действительной причины и сущности экономических кризисов перепроизводства. В борьбе против буржуазной идеологии большое значение имеет разоблачение апологетических теорий кризисов.

В данной работе подвергаются критическому анализу экономические «теории» кризисов эстонских буржуазных экономистов. Показывается, что их «теории» были только приспособлением положений буржуазной вульгарной экономики к эстонским условиям.

В первой части работы разоблачаются лженаучные взгляды эстонских буржуазных экономистов Х. Нилендера, А. Хорма, Н. Кестнера, К. Эйнбунда и др. на причины экономических кризисов. Они пытались скрыть основную причину кризисов — основное противоречие капитализма. Возникновение кризисов объяснялось внешними и случайными обстоятельствами, различными субъективными факторами.

Во второй части дается критика теорий преодоления кризисов в условиях буржуазной Эстонии. Эстонские буржуазные экономисты пропагандировали возможность ликвидации экономических кризисов на базе капитализма. В этих целях они широко заимствовали положения пресловутых теорий «планового» капитализма (К. Эйнбунд, И. Таклая, М. Пунг и др.), так называемого «свободного» капитализма (И. Пухк), «государственного долга» (Э. Теннманн) и др.

Апологетические теории кризисов широко использовались буржуазными националистами в целях политической демагогии и обмана трудящихся масс.

В работе на основе марксистско-ленинской политической экономики разоблачаются взгляды эстонских буржуазных экономистов и показывается их теоретическая и практическая несостоятельность.